Sygn. akt I UK 331/11

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 6 marca 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Zbigniew Myszka (przewodniczący)
SSN Bogusław Cudowski
SSN Beata Gudowska (sprawozdawca)

w sprawie z odwołania Anety G.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
o zwrot nienależnego świadczenia,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 6 marca 2012 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 12 kwietnia 2011 r.,

1. oddala skargę kasacyjną

2. zasądza od Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, kwotę 1.200 zł (tysiąc dwieście) tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego na rzecz Anety G.

Uzasadnienie

Aneta G., uprawniona od dnia 1 października 2005 r. do emerytury nauczycielskiej, przysługującej od 11 sierpnia 2006 r. w zbiegu z rentą z tytułu częściowej niezdolności do pracy w związku z chorobą zawodową, od dnia 1 marca 2007 r. pobierała te świadczenia łącznie. Decyzjami Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 28 stycznia 2010 r. została zobowiązana do zwrotu emerytury jako świadczenia pobranego nienależnie za okres od lutego do marca 2007 r. i za okres od maja 2007 r. do grudnia 2009 r., w związku z tym, że od 1992 r. do lutego 2010 r. uzyskiwała przychód z prowadzonej działalności gospodarczej.

Wyrokiem z dnia 9 listopada 2010 r. Sąd Okręgowy - Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych zmienił zaskarżone decyzje w ten sposób, że uwolnił ubezpieczoną od obowiązku zwrotu świadczeń nienależnych za okres przekraczający 12 miesięcy, a w pozostałym zakresie oddalił odwołanie. Ustalił, że w doręczonej ubezpieczonej decyzji zawarta została informacja o treści: ”zasada wypłaty jednego świadczenia nie dotyczy zbiegu uprawnień do emerytury z rentą z tytułu choroby zawodowej, chyba że rencista osiąga przychód - bez względu na jego wysokość”. Ubezpieczona oświadczyła, że tego fragmentu decyzji nie zrozumiała oraz że prowadzenie działalności gospodarczej zgłosiła do Oddziału Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, do którego z tego tytułu odprowadzała składki na ubezpieczenie zdrowotne. Z ustaleń wynikało także, że po zakończeniu roku podatkowego 2007 organ rentowy otrzymał dane i kody ubezpieczenia osób pobierających świadczenia oraz prowadzących działalność jako informację Ogólnopolskiej Informacji KSI (Kompleksowego Systemu Informatycznego). W ocenie Sądu pierwszej instancji, stanowiło to informację dla Zakładu Ubezpieczeń Społecznych o prowadzeniu przez ubezpieczoną działalności gospodarczej. Biorąc to pod uwagę, orzekł na podstawie art. 138 ust. 5 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r., Nr 153, poz. 1227, ze zm.), stwierdzającym, że kwoty nienależnie pobranych świadczeń w związku z osiągnięciem przychodów przewidzianych w art. 104 ust. 1 tej ustawy, podlegają zwrotowi za okres nie dłuższy niż rok kalendarzowy poprzedzający rok, w którym wydano decyzję o rozliczeniu świadczenia, jeżeli osoba pobierająca to świadczenie powiadomiła organ rentowy o osiągnięciu przychodu.

Sąd Apelacyjny, Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z dnia 12 kwietnia 2011 r. oddalił apelację organu rentowego zawierającą wniosek o zmianę wyroku Sądu pierwszej instancji przez ustalenie obowiązku zwrotu całości nienależnych świadczeń.

Skarga kasacyjna organu rentowego została oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie art. 138 ust. 4 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 roku o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, polegającego na bezpodstawnym przyjęciu, że złożenie deklaracji i opłacanie składek na ubezpieczenie zdrowotne w Oddziale Zakładu Ubezpieczeń Społecznych odpowiada zawiadomieniu organu rentowego o zajściu okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń, uzasadniające ograniczenie obowiązku zwrotu nienależnie pobranego świadczenia do 12 miesięcy. W ocenie skarżącego, także dostęp do tych informacji Oddziału Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Ogólnopolskiej Informacji KSI nie stanowi zawiadomienia organu rentowego, o którym stanowi wskazany przepis. Skarżący wniósł o zmianę wyroku Sądu Apelacyjnego i orzeczenie co do istoty sprawy lub o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Ubezpieczona wniosła o oddalenie skargi i zasądzenie na jej rzecz kosztów postępowania kasacyjnego, podnosząc, że dopełniła obowiązku poinformowania organu rentowego o prowadzeniu działalności gospodarczej.

Sąd Najwyższy zważył co następuje:

Żądanie zwrotu nienależnego świadczenia z ubezpieczenia społecznego uzasadnione jest tylko wobec osoby, która otrzymała świadczenie bez podstawy prawnej, i tylko wówczas, gdy miała świadomość, że wypłacone świadczenie jej się nie należy (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2001 r., II UKN 338/00, OSNP 2003 nr 3, poz. 71). W treści obowiązujących przepisów wyraźnie został wyeksponowany czynnik świadomości pobrania świadczenia nienależnego, przy czym o jej istnieniu przesądza dokonanie pouczenia o okolicznościach ustania prawa do świadczeń albo wstrzymania ich wypłaty. W art. 138 ustawy z dnia 17

grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227 ze zm.) za nienależnie pobrane świadczenia uznaje się świadczenia wypłacone, mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń w całości lub w części, jeżeli osoba pobierająca świadczenia była pouczona o braku prawa do ich pobierania. Wynika stąd, że świadomość nienależności świadczenia ma wypływać z pouczenia uprawnionego przez organ rentowy o okolicznościach powodujących wypłatę świadczeń nienależnych, a pouczenie stanowi warunek *sine qua non* obowiązku ich zwrotu (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 1980 r., II URN 51/80, OSNCP 1980 nr 10, poz. 202, z dnia 11 stycznia 2005 r., I UK 136/04, OSNP 2005 nr 16, poz. 252, z dnia 9 lutego 2005 r., III UK 181/04, OSNP 2005 nr 17, poz. 275 i z dnia 16 stycznia 2009 r., I UK 190/08, OSNP 2010 nr 15-16, poz. 194).

Pouczenie powinno wyraźnie, konkretnie i wyczerpująco wskazywać okoliczności mające wpływ na pobieranie świadczeń oraz jasno wskazywać okoliczności powodujące pobranie nienależnego świadczenia w sposób zrozumiały dla osoby, do której jest skierowane. Pouczenie nie może być abstrakcyjne, niekonkretne, a w szczególności nie może odnosić się do wszystkich hipotetycznych okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczeń (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 4 września 2007 r., I UK 90/07, OSNP 2008 nr 19-20, poz. 301, z dnia 17 listopada 1995 r., II URN 46/95, OSNAPiUS 1996 nr 12, poz. 174, z dnia 17 lutego 2005 r., II UK 440/03, OSNP 2005 nr 18, poz. 291, z dnia 9 lutego 2005 r., III UK 181/04, OSNP 2005 nr 17, poz. 275). Pouczenie zamieszczane standardowo w decyzjach organu rentowego, które dotyczy wszystkich możliwych sytuacji, powinno być zindywidualizowane przez wyjaśnienie odpowiednich przepisów (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2004 r., I UK 3/04, OSNP 2005 nr 8, poz. 116); może polegać na przytoczeniu przepisów określających te okoliczności, ale musi być na tyle zrozumiałe, aby ubezpieczony mógł je odnieść do własnej sytuacji (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 2006 r., I UK 161/05, OSNP 2007 nr 5-6, poz. 78 i z dnia 10 czerwca 2008 r., I UK 394/07, niepubl.).

Nie każda informacja zawarta w treści decyzji jest odpowiednim pouczeniem, o którym stanowi się w art. 138 ust. 2 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, lecz tylko taka, która dotyczy „okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń". W niniejszej sprawie pouczenie ubezpieczonej powinno przybliżyć jej treść art. 26 ust. 1 w związku z ust. 3 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (jednolity tekst: Dz.U. 2009 Nr 167, poz. 1322 ze zm.) i wskazywać, że pobieranie przez osobę osiągającą przychód z prowadzonej działalności gospodarczej zbiegających się świadczeń w wymiarze przekraczającym kwotę jednego świadczenia odpowiada pobraniu świadczeń nienależnych. O tych zasadach wypłaty świadczeń zbiegowych Zakład Ubezpieczeń Społecznych powinien pouczyć ubezpieczoną, z wyeksponowaniem obowiązku zawiadomienia organu rentowego o zaistnieniu okoliczności wskazujących na pobieranie świadczeń nienależnych i z pouczeniem o skutkach zaniedbania zawiadomienia organu ubezpieczeń społecznych w postaci ustawowego nakazu zwrotu świadczeń pobranych za 3 lata, wynikającego z domniemania pobrania ich w złej wierze, oraz o tym, że dokonanie zawiadomienia ogranicza obowiązek zwrotu nienależnych świadczeń do okresu za 12 miesięcy.

Zamieszczenie w decyzji doręczonej ubezpieczonej zdania o treści: ”zasada wypłaty jednego świadczenia nie dotyczy zbiegu uprawnień do emerytury z rentą z tytułu choroby zawodowej, chyba że rencista osiąga przychód - bez względu na jego wysokość” nie stanowi pouczenia koniecznego do realizacji zwrotu nienależnych świadczeń w drodze decyzji organu rentowego. Brak odpowiedniego pouczenia powoduje więc, że świadczenia, choć były wypłacane w nieprawidłowej, zawyżonej kwocie, nie stanowią świadczeń nienależne pobranych, do których zwrotu osoba, która je pobrała obowiązana jest na podstawie art. 138 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Organ ubezpieczeń społecznych może domagać się od niej nienależnie wypłaconych kwoty wyłącznie w drodze powództwa cywilnego (art. 411 k.c.). Kwestia ta musi być jednak w dalszych wywodach pominięta wobec niezaskarżenia wyroku Sądu Apelacyjnego przez ubezpieczoną, niemniej należy stwierdzić, że osoba pobierająca świadczenia,

która nie była należycie pouczona o braku prawa do ich pobierania, nie ma obowiązku powiadomienia organu rentowego o występujących po jej stronie okolicznościach powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń w całości lub w części (art. 138 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych). Rozważanie zatem, czy w okolicznościach faktycznych sprawy doszło do powiadomienia organu rentowego o wypłacie zawyżonych świadczeń, jest bezprzedmiotowe.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 398^{14} i art. 98 k.p.c.).